

**DEVIATION AND STUDENTS' SAFETY
AND INFORMATION FOR TEACHERS**
**DEWIACJE WŚRÓD UCZNIÓW A BEZPIECZEŃSTWO
W SZKOLE ORAZ INFORMOWANIE NAUCZYCIELI**

dr Katarzyna Ferszt-Piłat

Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej
im. Alcide de Gasperi w Józefowie

kferszt@wp.pl

ABSTRACTS

Deviation is a phenomenon concerning social behaviours that deviate from certain so-called normal, established standards in a particular group, which has accordingly appeared in any so far known to us society. In this article, I recall the distinction used by sociologists between positive deviation and negative deviation. This means that not all behaviour which is called deviant by society represent a danger. As in the case, for example, of a strange haircut or an eccentric outfit that may raise concerns for the adults, but which is usually for young people a kind of rebellion, in relation to certain rules, and is associated with the search for their own identity. Consequently, it is the intention of this study to narrow the issues for research only to negative deviation, as it is connected with a high level of danger and risks to individuals, groups and the wider public. Current theoretical and scientific developments, statistical data, as well as reports from the daily media services, show rather an upward trend in the phenomena and behaviours among students defined as negative deviant. From this position, it seems interesting to verify whether these issues and data on deviance among Polish school students are made more available and known to teachers. Thus, the idea was born of a non-reactive research, conducted with the help of sociological quantitative content analysis. As source material for the research, five widely available articles were selected from the educational specialist press - dedicated to issues of school and education. The analysis included articles from the period from January 2010 to September 2012. Based on the analysis of these articles, it is possible to recognize that in a school environment some occurrences and students' behaviours are to be referred to as negatively deviant.

Dewiacje to zjawiska oraz zachowania społeczne odbiegające od pewnych, tak zwanych normalnych, ustalonych w danej grupie standardów. A zatem pojawiały się w każdym ze znanych nam dotychczas społeczeństwie. W niniejszym artykule przywołuję rozróżnienie stosowane przez socjologów: na dewiację pozytywną i dewiację negatywną. Oznacza to, że nie wszystkie zachowania nazywane przez społeczeństwo dewiacyjnymi stanowią niebezpieczeństwo. Jako, że pewne zjawiska, takie jak na przykład: dziwna fryzura czy ekscentryczny strój, które mogą budzić niepokój dorosłych zazwyczaj stanowią dla młodzieży rodzaj buntu, w stosunku do określonych zasad i wiążą się z poszukiwaniem przez nich własnej tożsamości. Konsekwencją tego zabiegu jest zawężenie zagadnienia badawczego tylko do dewiacji negatywnej – jako, że wiąże się ona z dużym poziomem niebezpieczeństwa oraz zagrożenia dla jednostki, grupy oraz dla szerszej pojmowanego społeczeństwa. Każdy człowiek – szczególnie ten najmłodszy potrzebuje ładu, harmonii, bezpieczeństwa. Są to jego podstawowe potrzeby rozwojowe, które powinny znaleźć swoją realizację, przede wszystkim w rodzinie, ale również w ramach placówek szkolno-oświatowych. Aktualne opracowania teoretyczno-naukowe, dane statystyczne, opublikowane dane z badań, tematy debat i konferencji naukowych oraz doniesienia z codziennych serwisów medialnych, ukazują raczej wzrostową tendencję zjawisk i zachowań wśród uczniów, określanych jako negatywnie dewiacyjne. Z tej pozycji, interesujące wydaje się czy niniejsze zagadnienia oraz dane dotyczące dewiacji wśród uczniów polskiej szkoły, są udostępniane i popularyzowane szerzej nauczycielom. Tak zatem, zrodził się pomysł badań niereaktywnych, przeprowadzonych przy pomocy socjologicznej ilościowej analizy zawartości. Jako źródłowy materiał badawczy, wybrano pięć powszechnie dostępnych tytułów ze specjalistycznej prasy edukacyjnej – poświęconej problematyce szkoły i wychowania. Analizą objęto tytuły z okresu: od stycznia 2010 roku do września 2012 roku. Na podstawie analizy zawartości wspomnianych tytułów można rozpoznać, że w szkolnym środowisku uczniów mają miejsce pewne zjawiska oraz zachowania określane jako negatywnie dewiacyjne.

KEY WORDS:

*safety, deviant, students' behaviours, quantitative content analysis
bezpieczeństwo, dewiacja, zachowanie uczniów, analiza treści*

AKTUALNOŚĆ PROBLEMU ORAZ OPIS MATERIAŁU BADAWCZEGO

Rok 2013 został ogłoszony „Rokiem Bezpiecznej Szkoły”. To następne ogromne przedsięwzięcie w ramach polskiego społeczeństwa - nastawione na przeciwdziałanie agresji i przemocy. Niniejszy projekt wpiszał się w dyskurs publiczny, w którym opracowania teoretyczno-naukowe, statystyki i dane z badań, tematy konferencji naukowych, a także doniesienia z codziennych serwisów medialnych ukazują, że nadal wśród uczniów polskich szkół zbyt dużo jest zjawisk i zachowań niepokojących, określanych jako dewiacyjne i patologiczne (Ćmiel, 2011, 2012). Choć, jak optymistycznie donoszą statystyki policyjne, w 2012 roku – w porównaniu z rokiem 2011 zmniejszyła się o 11 procent liczba przestępstw odnotowanych na terenie szkół podstawowych i gimnazjalnych (KGP, 31 stycznia, 2013). Jednak dane Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego są alarmujące – uczniowie mają poważne problemy emocjonalne, a co piąty z nich cierpiał bądź ma w chwili obecnej depresję (Grabek A, i in., 2013). W tym kontekście interesujące wydaje się, czy niniejsze zagadnienia oraz dane dotyczące polskiej szkoły i jej uczniów są udostępniane i popularyzowane szerzej nauczycielom.

Różne są sposoby docierania i budzenia świadomości nauczycieli i wychowawców. Poprzez konferencje adresowane szczególnie dla tej grupy, poprzez periodyki naukowe, publikacje merytoryczne, szkolenia, ministerialną stronę internetową czy wreszcie studia podyplomowe. Wydaje się, że takim najprostszym i najbardziej powszechnym sposobem są ogólnodostępne dla nauczycieli czasopisma specjalistyczne o charakterze popularno-naukowym. Badawczo ciekawi, czy problematyka zawierająca w sobie treści odnoszące się do zjawisk dewiacji negatywnej wśród uczniów jest w ogóle prezentowana na ich łamach oraz w jaki sposób?

Tak zrodził się pomysł badań niereaktywnych przy pomocy socjologicznej ilościowej analizy treści. Jako badawczy materiał źródłowy do analizy wybrano cztery powszechnie dostępne tytuły ze specjalistycznej prasy edukacyjnej – poświęconej problematyce szkoły i wychowania. Analizą objęto tytuły w okresie od stycznia 2010 roku do września 2012 roku. W ramach czterech tytułów stanowi to łącznie 88 egzemplarzy, a w nich znajduje się sumarycznie 114 różnego rodzaju wypowiedzi dotyczących tych niewłaściwych z punktu widzenia normy zachowań i zjawisk dewiacji negatywnej oraz sytuacji powiązanych – na przykład działań profilaktycznych.

DEWIACJE W SPOŁECZEŃSTWIE

Zjawiska oraz zachowania odbiegające od pewnych, tak zwanych normalnych, ustalonych w danej grupie standardów pojawiały się w każdym ze znanych nam dotychczas społeczeństw. Są obecne również dziś w tkance społecznej i stanowią szczególny zakres badawczy przedstawicieli nauk społecznych. Badacze niniejszych zagadnień różnie je określają, np. jako: dezorganizację społeczną, anomię, nieprzystosowanie społeczne, niedostosowanie społeczne, choroby społeczne, patologie społeczne, zachowania ryzykowne. Maria Jarosz stwierdza, że wspólną cechą jest ich dysfunkcjonalność wobec istniejącego społeczeństwa, a w każdym z nich obserwujemy zachowania dewiacyjne i jednostki będące w kolizji z normami życia społecznego (Jarosz, s. 239). W niniejszym artykule przyjmuję określenie *dewiacja społeczna*. Jest ono zakresowo najszersze, neutralne i nie niesie ze sobą negatywnych konotacji, tak jak na przykład: patologia społeczna.

Funkcjonowanie norm w życiu społecznym oraz ich naruszenia, w postaci dewiacji to nieodłączne elementy życia społecznego. Często występują łącznie, trudno je wyodrębnić, regulują interakcje międzyludzkie - stanowiąc o równowadze, porządku, bezpieczeństwie, a także zagrożeniu społecznym. Aczkolwiek inaczej są pojmowane w społeczeństwach tradycyjnych i inaczej w społeczeństwach nowoczesnych czy ponowoczesnych. Przywołane treści świadczą, że zagadnienie jest bardzo złożone w swej istocie i wymaga drobiazgowych oraz pogłębionych badań. Dlatego zaprezentowano je tylko w podstawowym zarysie - jako próbę zrozumienia znaczenia dewiacji w życiu społecznym oraz jako tło dla dalszych rozważań. Natomiast niniejszy artykuł ma charakter sprawozdania z projektu badawczego, dotyczącego kwestii zamieszczania informacji na temat dewiacji negatywnej wśród uczniów w czasopismach adresowanych do nauczycieli. Celem analizy przekazów prezentowanych na łamach wybranych tytułów jest odpowiedź na pytania: czy problematyka dewiacji negatywnej wśród uczniów, a zatem: zachowań i zjawisk, odbiegających od przyjętych standardów jest w ogóle obecna w tych czasopismach? Jeżeli tak, to czy wystarczająco oraz w jaki sposób. Dlatego zasadne wydaje się przyjęcie, na potrzeby niniejszego artykułu, definicji mówiącej o tym, że dewiacja to zjawiska i zachowania oraz postawy niezgodne z ogólnie przyjętymi przez grupę oraz dominującymi normami (por. Frieske, 1991; Giddens, 2006; Siemaszko, 1993). Jest to ujęcie traktujące dewiację w sposób neutralny badawczo. Implikuje ono również istnienie w życiu społecznym dewiacji pozytywnej oraz dewiacji negatywnej. Jednak nie chodzi tu o ocenę aksjo-

logiczną samego zjawiska, co raczej o konsekwencje, które ze sobą niesie.

DEWIACJE A BEZPIECZEŃSTWO

Przywołanie kategorii bezpieczeństwa przy omawianiu i badaniu zagadnień dewiacji społecznej jest rzeczą oczywistą. A wspomnianie o tym, że dewiacje, zaburzając unormowany porządek i ład społeczny, stanowią niebezpieczeństwo i zagrożenie w rozmaitych sferach, dla jednostek i grup - to dziś już wręcz truizm. Od momentu pojawienia się pierwszych ludzi, powstania pierwotnych kultur, organizacji plemiennych, aż po bardziej skomplikowane formy istnienia i egzystencji jednostek, formułowane były pewne zasady postępowania, zakazy, tabu, instytucje. Miały wyjaśniać i oswajać strachy, obawy, lęki ówczesnego człowieka – z jednej strony. Z drugiej - regulowały i kontrolowały zachowania jednostek i grup, w celu utrzymania pewnego stopnia równowagi, porządku, zaniechania chaosu, co z kolei miało zapewnić podstawowe bezpieczeństwo ontologiczne. W takich społeczeństwach, określanych jako tradycyjne, normy postrzegano jako rzeczywistość zewnętrzną, obiektywną, a nacisk na ich przestrzeganie był niezwykle silny. Zjawiska oraz zachowania odbiegające od pewnych, tak zwanych normalnych, ustalonych w danej grupie standardów były oceniane negatywnie i surowo karane. Obecnie, w społeczeństwach nowoczesnych, z uwagi na procesy globalizacyjne bardzo często trudno jest ustalić taki stabilny porządek – twierdzi socjolog i badaczka współczesnych podstaw bezpieczeństwa ontologicznego Hanna Mamzer. Według niej to jednostka jest odpowiedzialna za ustalenie fundamentów dla własnego bezpieczeństwa – a stanowi je wzmacnianie przekonania o możliwości ufania, przede wszystkim sobie i swoim kompetencjom (ale także innym podmiotom aktywnym w życiu społecznym) oraz adekwatności ich aplikowania w życiu społecznym, w celu realizowania zadań instrumentalnych (Mamzer, 2008, s. 8-10). Takie rozumienie bezpieczeństwa wywołuje jednak nowe dylematy: a co z bezpieczeństwem osób mniej kreatywnych, niepotrafiących zaufać sobie, bądź o ograniczonych możliwościach zdobycia odpowiednich kompetencji? A co z bezpieczeństwem w zespołach, grupach, organizacjach? Tu narzuca się pytanie o sens bezpieczeństwa młodych członków – dzieci, młodzieży – uczniów w szkole. W jaki sposób je zorganizować i monitorować lub ograniczać zjawiska niebezpieczne w postaci dewiacji? To bardzo trudne pytania o przyszłość, a właściwie o terażniejszość.

Specjaliści zajmujący się bezpieczeństwem są zgodni, że zakres poję-

ciowy tego zagadnienia systematycznie rozszerza się w wyniku rozwoju cywilizacyjnego, a jego współczesne pojmowanie daleko wykracza poza sferę militarną (Pokruszyński, 2011, s. 10 i in.). Już tylko wyjaśnienia etymologiczne oraz semantyczne, istniejące w literaturze, a których nie będziemy tu z uwagi na szczupłość miejsca przywoływać, sugerują, że bezpieczeństwo to kategoria trudna do jednoznacznej operacjonalizacji dla współczesnych badaczy – wieloznaczna oraz interdyscyplinarna. Znamiennym dla wielu definicji jest podmiotowe oraz przedmiotowe ujęcie bezpieczeństwa. I tak podmiotem bezpieczeństwa może być: jednostka, grupa społeczna, organizacja, państwo i tym podobne. W wymiarze przedmiotowym bezpieczeństwo przejawia się we wszystkich dziedzinach aktywności podmiotu. Dlatego w niniejszym artykule zostawiam termin bezpieczeństwo w bardzo ogólnym brzmieniu – jako że dewiacja może pojawić się w każdym obszarze życia społecznego. Może ulec jej jednostka, można rozpoznać ją na poziomie grup, organizacji i instytucji, dla przykładu: zachowania przekraczające normę w środowisku relacji międzynarodowych (nietolerancja czy dyskryminacja grup kulturowych, sytuacja wojny, tortury jeńców wojennych, szpiegostwo), ale i państwowych (przestępczość, nielegalne zgromadzenia, wybryki chuliganów stadionowych) – jak również w ramach samej instytucji państwa (korupcja) czy w granicach danego państwa (przestępczość nieletnich, sekty na terenie Polski, *cyberbulling*). Z uwagi na ten fakt, podstawowym odniesieniem definicyjnym będzie określenie zapożyczone ze *Słownika Terminów z Zakresu Bezpieczeństwa Narodowego*, gdzie bezpieczeństwo w nieco szerszym ujęciu, definiowane jest jako stan, który daje poczucie pewności i gwarancje jego zachowania oraz szansę na doskonalenie. Jedną z podstawowych potrzeb człowieka. To sytuacja odznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś, co człowiek szczególnie ceni, na przykład zdrowia, pracy, szacunku, uczuć, dóbr materialnych (2002).

Aby przedstawić problematykę relacji pomiędzy bezpieczeństwem a dewiacjami, należy stwierdzić, że:

- 1) Dewiacje są zjawiskiem powszechnym i spotykanym w każdej sferze działań człowieka. Dlatego powinny być szczególnie monitorowane przez specjalistów zajmujących się bezpieczeństwem.
- 2) Wszystkie (zarazem pozytywne i negatywne) burzą ustalony porządek i harmonię w życiu społecznym.
- 3) Jednak negatywne są groźniejsze i utożsamiamy je często z patologią. A zatem, zachowania, takie jak: narkomania, przestępczość, wybryki chuliganów, korupcja - z gruntu będą szkodliwe dla jednostek, grup,

instytucji, a nawet całego społeczeństwa. Oczywiście należy dodać, że nie można społeczeństwa dzielić na tych, którzy przestrzegają norm i na tych, którzy od nich odbiegają. Każdy - w mniejszy lub większy sposób narusza zasady - czasem nie zdając sobie z tego sprawy. Można by tu przytoczyć zachowanie niektórych kierowców, dopuszczających się przekroczenia dozwolonej prędkości, bądź pieszych niezważających na czerwone światło. Każda jednostka w procesie socjalizacji nabywa świadomość, a także znajomość ogólnoprzyjętych norm zachowań. Wybiera jednak te, którym chce być wierna i których chce przestrzegać bądź wyznaje to, co narzuci jej grupa odniesienia oraz podział władzy. Dlatego ważne jest dla społeczeństwa funkcjonowanie bezpiecznej harmonii oraz instytucjonalizacja pewnych form zachowań, a także jasne sprecyzowanie i określenie norm. Omawiane zjawisko posiada również definicje prawne, na podstawie których wiadomo, że: morderstwa, zabójstwa, gwałty, kazirodztwo, zdrada i kradzież są przez większość społeczeństw uważane za karygodne, jako że w wysokim stopniu zagrażają jednostce oraz zbiorowości. W nowoczesnych społeczeństwach wspomniane czyny są zabronione przez normy prawne, czyli: sformalizowane kodeksy i przepisy prawa, które przewidują za nie odpowiednie kary. Zjawiska i zachowania, o których mowa, nazywane są przestępstwami, co oznacza, że traktuje się je jako odstępstwo (dewiację) od prawa. Są one wysoce niebezpieczne i często obecne w rutynie dnia codziennego. Dzięki funkcjonowaniu różnorodnych form kontroli społecznej udaje się zminimalizować skutki takich działań lub w porę im zapobiec. Jednak do podstawowych bolączek nowoczesnych społeczeństw należy niedoskonałość systemów kontroli społecznej. Taka sytuacja określana jest mianem dezorganizacji czy anomii norm i w dużym stopniu zagraża *status quo* jednostek i zbiorowości. Oznacza to, że jako skutek rozregulowania systemu społecznego pojawiają się takie dewiacje, jak: wojna, kryzysy gospodarcze, gwałtowne zmiany społeczne. Są to przykłady zakłócenia ładu społecznego i prowadzą do załamania harmonijnego i jednolitego systemu norm w danym społeczeństwie. Granice dobra i zła są zamazane – trudno przestrzegać norm, zasad, które nie są jasne. Ludzie czują się wykorzeni, zagubieni - wchodzą na ścieżkę przestępczą, łatwiej ulegają dewiacjom.

W społeczeństwach współczesnych można obecnie mówić o sytuacjach zakłócających ład społeczny. Na skutek procesów globalizacyjnych

i dominacji kultury popularnej obserwujemy płynność i różnorodność wzorów zachowań oraz norm. W obecnej przestrzeni publicznej tak wiele mówi się o kryzysie autorytetów - zarówno w życiu prywatnym, społecznym, rodzinie, szkole. Z drugiej strony, w opinii elit bez autorytetów-drogowskazów trudno poruszać się we współczesnym świecie. Konsekwencje takiego stanu rzeczy są według badaczy dotkliwe, a wyrażają się w postaci negatywnych dewiacji wśród uczniów w szkole.

BEZPIECZNA SZKOŁA A DEWIACJE WŚRÓD UCZNIÓW

W niniejszym artykule przywołuję rozróżnienie stosowane przez socjologów: na dewiację pozytywną i dewiację negatywną. Oznacza to, że nie wszystkie zachowania nazywane przez społeczeństwo dewiacyjnymi są groźne. Jako że pewne zjawiska, takie jak na przykład: dziwna fryzura czy ekscentryczny strój, które mogą budzić niepokój dorosłych, zazwyczaj stanowią dla młodzieży rodzaj buntu w stosunku do określonych zasad i wiążą się z poszukiwaniem przez nich własnej tożsamości. Aczkolwiek bunt młodzieńczy może wiązać się również z zachowaniami wysoce negatywnie dewiacyjnymi. Łączą się one z dużym poziomem niebezpieczeństwa i zagrożeniem dla jednostki, grupy oraz dla szerszej pojmowanego społeczeństwa. Dlatego jako przedmiot badań obrana została dewiacja negatywna.

Każdy człowiek, szczególnie ten najmłodszy, potrzebuje ładu, harmonii, bezpieczeństwa. Są to jego podstawowe potrzeby rozwojowe, które powinny znaleźć swoją realizację szczególnie w ramach placówek szkolno-oświatowych, które obok rodziny stanowią znaczące środowisko. W szkole dzieci i młodzież spędzają większość czasu wyznaczonego przez obowiązek szkolny. Dane z różnych obszarów badawczych pokazują, że w polskiej szkole nie brak zjawisk negatywnie dewiacyjnych. Taka sytuacja z kolei może w znaczącym stopniu zakłócać szanse na prawidłowy rozwój dzieci i młodzieży, a nawet – jak w przypadku dewiacji negatywnej deprawować ich potrzeby. W serwisach informacyjnych mediów codziennych można znaleźć wzmianki o niewłaściwych czy patologicznych zachowaniach we współczesnej szkole, a także wśród samych uczniów. Taka sytuacja jest o tyle bolesna, że są to młodzi ludzie, często dzieci, które już są uczestnikami niewłaściwych zachowań, co z kolei jest przyczyną wielu negatywnych konsekwencji. Problematyka dewiacji i patologii wśród uczniów jest obecna w literaturze teoretycznej, często podejmowana z pozycji dyskursu wielodyscyplinarnego i dosyć dobrze opracowana definicyjnie. Na jej kanwie funkcjonuje podział zachowań negatywnie dewiacyjnych wśród dzieci

i młodzieży, gdzie przywołuje się następujące sytuacje:

- 1) zachowania agresywne,
- 2) bierność społeczną, 3) zachowania nerwicowe,
- 4) wagary i włóczęgostwo,
- 5) przestępczość nieletnich, wykołajenie moralne i narkomanie,
- 6) zaburzenia seksualne (Skorny, 1987, 1992).

Obecnie niniejszą listę z pewnością należy uzupełnić o takie przykłady dewiacji negatywnej, które coraz częściej są obecne w rzeczywistości szkolnej jako odbicie procesów zachodzących we współczesnych społeczeństwach. A są to z pewnością takie zagadnienia, jak: zachowania agresywne przy użyciu nowych technologii (*cyberbulling*) (Pyżalski, 2012), uzależnienie od nowych technologii, stres szkolny, fobie szkolne, samobójstwo, depresja, a także: ściąganie, okłamywanie, używki (papierosy, narkotyki, alkohol, dopalacze), przynależność do subkultur wysoce negatywnie odrzucających kluczowe w społeczeństwie normy oraz przynależność do sekt.

Jak twierdzą autorzy raportu z badań na temat agresji szkolnej (Ćmiel, Migała, 2011), najczęściej występujące wśród uczniów dewiacje negatywne to właśnie zachowania o znamionach agresji. Niosą one ze sobą różnorodne problemy na terenie placówek szkolnych oraz poza nimi. Z uwagi na zapewnienie wyższego stopnia bezpieczeństwa i harmonii w szkole, jako sposobów ograniczania zachowań dewiacyjnych wśród uczniów na terenach szkół, powołano programy profilaktyczne oraz akcje na miarę kampanii społecznych. Dla przykładu: „Zero tolerancji”, „Bezpieczna i przyjazna szkoła” oraz ostatnia wspólna inicjatywa Ministerstwa Edukacji Narodowej oraz Komendy Głównej Policji, czyli: „2013 - Rok Bezpiecznej Szkoły”. Jest to program, na podstawie którego realizuje się działania rozwijające profilaktykę rówieśniczą uczniów jako skuteczną formę przeciwdziałania uzależnieniom i innym dewiacjom, związanym z używaniem substancji psychoaktywnych oraz z przemocą rówieśniczą. Zadanie to jest realizowane poprzez następujące projekty:

- 1) Ogólnopolski Przystanek Profilaktyka a Ty i Regionalne Przystanki Profilaktyka a Ty;
- 2) Profilaktyka a Ty/Edukacja;
- 3) Ogólnopolska Noc Profilaktyki;
- 4) Multimedialny Pakiet Edukacyjny (www.pat.policja.gov.pl; www.men.gov.pl).

gov.pl). Wydaje się, że jednak zdecydowanie za mało działań i to zarówno na szczeblu rządowym, regionalnym oraz samorządowym jest podejmowanych w kierunku profilaktyki zagrożeń nowymi technologiami komunikacyjnymi oraz tych, pochodzących z cyberprzestrzeni, a także działań wsparcia dla uczniów ulegających negatywnym oddziaływaniom grup subkulturowych i sekt. Tak naprawdę, oprócz działań duszpasterskich brak jest zainteresowania tą ostatnią kwestią sfer rządowych. A są to z pewnością potrzeby obecnie najważniejsze, bo dane donoszą, że uczniowie mają coraz więcej problemów natury emocjonalnej, a milion z nich cierpiało lub cierpi na depresję (Grabek i in., 2013). Ponad to specjaliści oraz media informują, że w polskim społeczeństwie pojawia się już syndrom: *hiki komori* – specyficznego uzależnienia dzieci i młodzieży (głównie młodych chłopców) od cyberprzestrzeni, z którym od kilku lat walczą terapeuci japońscy (Ozminkowski i in. 2011). Pedagodzy alarmują, że nadużywanie mediów elektronicznych – szczególnie przez dzieci, prowadzi do braków w rozwoju fizycznym, społecznym, emocjonalnym, psychicznym i kognitywnym (Krajewska, 2012, s. 91-107). Natomiast Barbara Antczak w komunikacie z badań informuje, że większość badanych gimnazjalistów z Warszawy korzysta z Internetu codziennie przez kilka godzin oraz twierdzi, że jest to nieodzowny element życia. (Antczak, 2012, s. 33-46). Na tle tych budzących obawy przykładów - podejmując działania profilaktyczne ograniczające dewiacje negatywne wśród uczniów – należy poruszyć kwestię natury bardziej pragmatycznej: a mianowicie czy nauczyciele potencjalnie są informowani o tych zagrożeniach w najbardziej dostępny dla nich sposób: na łamach prasy specjalistycznej?

SPECYFIKA INFORMOWANIA O ZJAWISKACH DEWIACJI NEGATYWNEJ WŚRÓD UCZNIÓW NA ŁAMACH ANALIZOWANEJ PRASY

Badawczy materiał źródłowy obrany do analizy stanowi pięć powszechnie dostępnych tytułów ze specjalistycznej prasy edukacyjnej – poświęconej problematyce szkoły i wychowania. Na łamach niniejszych czasopism prezentowane są niedługie artykuły, a także inne formy wypowiedzi, a ich autorami są pracownicy naukowcy, profesorzy, specjaliści, psychologowie, pedagodzy, sami nauczyciele, doktoranci i studenci. Analizą objęto tytuły wydane w okresie od stycznia 2010 roku do września 2012 roku. To w sumie cztery tytuły - stanowią łącznie 88 egzemplarzy, a w nich znajduje się sumarycznie 114 tytułów różnego rodzaju wypowiedzi dotyczących tych

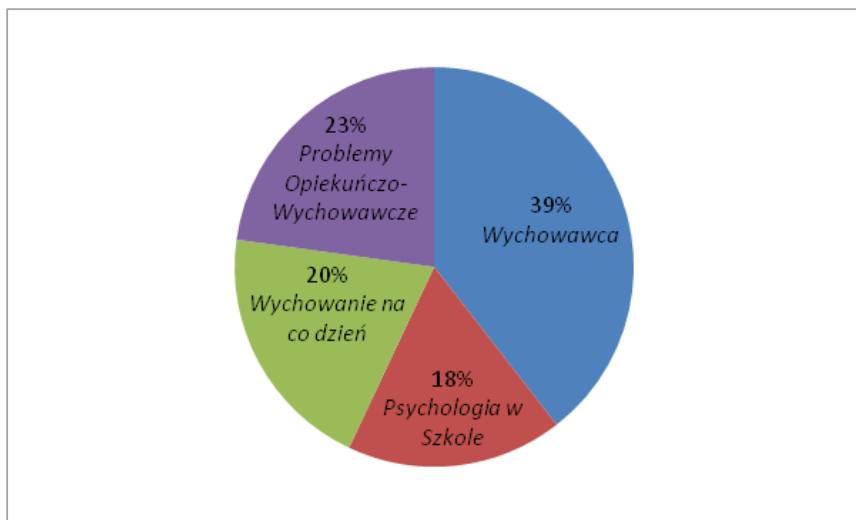
niewłaściwych z punktu widzenia normy zachowań i sytuacji. Po wstępnej analizie artykułów odrzucono jeden tytuł – *Życie Szkoły*, liczący 30 egzemplarzy, jako że praktycznie brak było w nim opisu badanej problematyki. Jest to niejako uzasadnione zawężonym gronem nauczycieli nauczania poziomu wczesnoszkolnego, aczkolwiek wydaje się, że już na tym etapie można rozpoznać w szkolnym środowisku uczniów pewne zachowania dewiacyjne, na przykład syndrom kozła ofiarnego czy inne elementy prostej agresji i warto by zamieszczać w tym czasopiśmie więcej artykułów traktujących o zjawiskach dewiacji i patologii, a także profilaktyki.

Czasopisma wybrane do dalszej analizy to: *Psychologia w Szkole*, *Wychowawca*, *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, *Wychowanie na co dzień*. Cztery z wymienionych to miesięczniki, natomiast jeden tytuł *Psychologia w Szkole* jest kwartalnikiem (4 numery w roku), wydawanym od kwietnia 2004 roku przez wydawnictwo *Charaktery*. Przeznaczony jest dla psychologów, nauczycieli, wychowawców, jak również rodziców. Zawarte tematy poruszają zagadnienia z dziedziny psychologii i edukacji, szczególnie odnoszą się do problemów relacji uczeń – uczeń, uczeń – nauczyciel oraz problemów związanych z samym zawodem nauczyciela. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze* to miesięcznik (10 numerów w roku) wydawany od 1961 roku i dostępny w prenumeracie. Przedstawia aktualne problemy opieki, wychowania i wsparcia społecznego, z uwzględnieniem ich aspektów teoretycznych, rezultatów badań i diagnoz, propozycji metodycznych oraz szeroko zweryfikowanych doświadczeń. Wydawany przez Instytut Służb Społecznych. Następnym miesięcznikiem (11 numerów w roku) to *Wychowawca*. Czasopismo nauczycieli i wychowawców katolickich, ukazuje się od 1993 roku. Na jego łamach publikowane są artykuły poświęcone aktualnym problemom wychowania dzieci i młodzieży oraz aktualnym problemom oświaty. Wydawany przez Polskie Stowarzyszenie Nauczycieli i Wychowawców. I ostatnie wybrane do analizy pismo to *Wychowanie na co dzień*. Jest to miesięcznik (8 numerów w roku), założony przez Toruńską Fundację Edukacyjną przy UMK w 1993 roku, następnie od 1995 roku kontynuacja w ramach wydawnictwa AKAPIT.

Celem ilościowej analizy przekazów prezentowanych na łamach wybranych tytułów jest odpowiedź na pytania badawcze: czy problematyka dewiacji negatywnej wśród uczniów (czyli: zachowań i zjawisk, odbiegających od przyjętych standardów i szkodliwych oraz wysoce niebezpiecznych społecznie) jest w ogóle obecna w tych czasopismach? Jeżeli tak, to czy wystarczająco oraz w jaki sposób. Dlatego podstawową próbę badaw-

czą stanowi 114 artykułów, w których znalazły się treści odnoszące do zachowań i zjawisk określanych jako dewiacja negatywna. Treści dotyczące zjawisk i zachowań negatywnie dewiacyjnych najczęściej prezentowane są na łamach czasopisma *Wychowawca*. Jest to 45 tytułów artykułów, co stanowi 39% wszystkich tytułów odnoszących do dewiacji negatywnej, zarejestrowanych w materiale źródłowym – w sumie 114 tytułów. Jest tu wyraźnie duża różnica w stosunku do pozostałych czasopism, w których częstotliwość przedstawiania wspomnianych treści jest dużo niższa, ale na porównywalnym poziomie. Dla przykładu w *Problemach Opiekuńczo-Wychowawczych* zamieszcza się 26 tytułów - co daje 23%, w następnym czasopiśmie pod tytułem *Wychowanie na co dzień* są to 23 tytuły, czyli 20%. Ostatnie czasopismo – nie jest miesięcznikiem – tak jak poprzednie - to bardzo popularny wśród nauczycieli kwartalnik, a mianowicie *Psychologia w szkole* i możliwe, że dlatego znalazło się tu najmniej treści o tematyce dewiacji negatywnej – 20 tytułów, co daje 18% wśród wszystkich zebranych tytułów artykułów źródłowych.

Wykres nr 1. Częstotliwość zamieszczania treści o zachowaniach i zjawiskach dewiacyjnych wśród uczniów na łamach analizowanych czasopism

W kontekście przywoływanych obaw badaczy, teoretyków i praktyków edukacji, co do tendencji wzrostowej takich negatywnych dewiacji

wśród uczniów, jak: agresja szkolna czy używki - nie dziwi fakt, że również niniejsza tendencja została odnotowana dzięki analizie zawartości badanych czasopism. A zatem najczęściej przywoływanymi dewiacjami negatywnymi, o których są informowani nauczyciele i to praktycznie na łamach wszystkich czasopism, są: zachowania agresywne i przemocowe obecne w szkolnej rzeczywistości, a określane w artykułach jako: „koziół ofiarny”, szantaż, kradzież, wyłudzenia, *mobbing*. Sytuacje tego typu zostały opisane łącznie w 33 artykułach, z tego najwięcej w *Wychowawcy* (15 razy). Niniejsze czasopismo w sposób wnikliwy, aczkolwiek bardzo prosty prezentuje takie zjawiska dewiacji negatywnej jak agresja wśród uczniów. Tej sprawie poświęcony został cały jeden numer majowy w 2012 roku – zatytułowany *Powstrzymać przemoc*. Zagadnienie agresji szkolnej z należytą atencją prezentowane jest w *Problemach Opiekuńczo-Wychowawczych* (9 razy), w *Psychologii w Szkole* (6 razy).

Tabela nr 1. Dewiacje negatywne wśród uczniów w prasie dla nauczycieli

Tytuł czasopisma	PO-W	W	Wncd	PwS	N
Rodzaj dewiacji negatywnej					
zachowania agresywne i przemocowe („koziół ofiarny”, szantaż, kradzież, wyłudzenia, <i>mobbing</i>) w szkolnej rzeczywistości	9	15	3	6	33
zagrożenia ze strony nowych technologii (uzależnienia, <i>cyberbuling</i>)	5	5	4	0	14
wagary i fobie szkolne (w tym zachowania nerwicowe, stres szkolny)	4	5	1	2	12
samobójstwo, depresja	1	0	0	3	4
nieuczciwość szkolna (ściąganie i okłamywanie)	0	7	0	2	9
używki (papierosy, narkotyki, alkohol, dopalacze)	2	4	14	2	22
subkultury i sekty jako dewiacje negatywne	2	5	0	0	7
inne (profilaktyka)	3	4	1	5	13
Razem:	26	45	23	20	114

Legenda: Dane w liczbach bezwzględnych. W tabeli zastosowano następujące skróty: *P O- W/ Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*; *W/ Wychowawca*; *Wncd/ Wychowanie na co dzień*; *PwS/ Psychologia w Szkole*.

Najmniej uwagi poświęca im czasopismo *Wychowanie na co dzień* – tylko trzykrotnie zabrano głos w niniejszej kwestii (*Nim będzie za późno* – *zapobieganie powstawaniu zjawiska przemocy w szkole* (nr 3/2012), *Uczeń trudny – skuteczne metody interwencji* (nr 10-11/2011), *Diagnoza i profilaktyka przemocy* (3/2010)). W przypadku tego czasopisma dominują publikacje dotyczące stosowania używek wśród uczniów, aż 14 artykułów na ten temat znajdziemy w okresie od stycznia 2010 do września 2012 roku. Znajdujemy tu obszerne treści na temat używania alkoholu, narkotyków, nikotyny oraz dopalaczy przez uczniów. Często są to sprawozdania z badań oraz propozycje scenariuszy do zajęć, a także inne formy profilaktyki. Przykładowe tytuły to: *Myśleć o zdrowiu – medialne kampanie antynikotynowe* (nr 10-11/2011), *Przygotowanie dzieci po pierwszym etapie edukacji do życia bez uzależnień* (nr 10-11/2011), *Wiedza gimnazjalistów na temat zachowań ryzykownych* (nr 10-11/2011), *Alkohol i narkotyki – doświadczenia młodzieży szkolnej* (nr 10-11/2011), *Alkohol, narkotyki i przemoc w gimnazjum na wsi – doniesienie z badań* (nr 1-2/2011), *Wychowywani do dopalaczy. Analiza wybranych czynników sprzyjających poszukiwaniu przez młodzież sztucznej stymulacji organizmu* (nr 10-11/2011), *Młodzież i narkotyki – Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach, czyli jak zachęcać klientów do zmiany zachowań* (nr 10-11/2010). Pozostałe czasopisma zdecydowanie mniej uwagi poświęcają temu zagadnieniu, co pokazuje prezentowana powyżej tabela.

Wszystkie analizowane czasopisma - oprócz *Psychologii w szkole* – w okresie od stycznia 2010 roku do września 2012 roku, z podobną częstotliwością zamieszczają informacje na temat zagrożeń płynących z nowych mediów. Cieszy fakt, że problem został zauważony i autorzy publikacji akcentują negatywne konsekwencje, a także sytuacje i zachowania wysoce dewiacyjne związane z niewłaściwym wykorzystywaniem Internetu. Jednak trzeba tu zaznaczyć, że generalnie wydawcy wszystkich czasopism z większą atencją powinni odnieść się do tego jakże trudnego tematu. Nauczyciele mogą czuć pewien niedosyt fachowej informacji w tym zakresie, a wręcz zagubienie - jako że wielu z nich zakończyło własną edukację formalną w tym czasie, gdzie w ramach zajęć uczelnianych nie poruszano niniejszej problematyki. Najczęściej wskazywane jest zjawisko określane w badanych źródłach jako szykanowanie elektroniczne, cyberprzemoc oraz *cyberbullying*. Chodzi tu o akty agresji intencjonalnej realizowane za pośrednictwem Sieci. Znane są dramaty młodych ludzi, wywołane przez zamieszczanie w Internecie informacji na ich temat, groź-

by przekazywane przez to medium czy nękanie elektroniczne, określane jako *stalking*. Inne zjawisko związane z niewłaściwym wykorzystaniem nowych technologii, a któremu poświęcono miejsce we wspomnianych czasopismach, to uzależnienia od nowych technologii, na przykład gier komputerowych czy Internetu. Wśród 14 artykułów na ten temat, z pewnością brakuje informacji na temat groźnego syndromu, określanego jako *hiki komori*, związanego z uzależnieniem od mediów. Innym, poważnym brakiem informacyjnym w analizowanych czasopismach jest pomijanie i brak wyjaśnienia nauczycielom tak trudnych i dramatycznych wręcz dewiacji wśród uczniów, jak: depresja i samobójstwo. Niestety statystyki wykazują tu tendencję wzrostową. Jeden z najbardziej uznanych w świecie autorytetów z zakresu psychologii Philip Zimbardo alarmuje wręcz, że w Polsce wyjątkowo duży odsetek dzieci i młodzieży zmagają się z poważnymi zaburzeniami emocjonalnymi. Natomiast ich przyczynę upatruje w rzeczywistości szkolnej, w postawach nauczycieli oraz ich niewłaściwym podejściu do ucznia. Według Profesora Zimbardo nauczyciele powinni skupiać się raczej na mocnych stronach ucznia i je rozwijać, w innym przypadku będą pogłębiać się problemy emocjonalne w tej kategorii społecznej. Sytuacja jest poważna, bo już w roku 2007 dokumenty rządowego programu poświęconego ochronie zdrowia psychicznego informowały, że 50 procent szesnasto- i siedemnastolatków wśród licealistów miało zaburzenia depresyjne, pośród uczniów szkół zawodowych ten odsetek wynosił aż 65 procent. Podobny dokument z końca 2010 roku mówi, że największy wzrost zaburzeń psychicznych odnotowano w grupie osób do osiemnastego roku życia. Natomiast w 2012 roku 373 osoby do 19 roku życia podjęło próbę samobójczą (Grabek A, i in., 2013). Przywołane powyżej argumenty z pewnością uświadamiają powagę sytuacji i dlatego wydawcy nie powinni unikać takich tematów, a wręcz przeciwnie, zamieszczać niniejsze wątki częściej. Większość z nauczycieli nie posiada tak globalnych informacji, a właśnie w tych czasopismach adresowanych do nauczycieli jest miejsce na poruszanie tak ważnych dla bezpieczeństwa uczniów zagadnień. Aczkolwiek należy podkreślić fakt, że z pewnością więcej informacji o stanie emocjonalnym młodych ludzi, mogą pozyskać nauczyciele, czytając artykuły poświęcone wagarom czy fobii szkolnej, a także powiązanych z nimi innym zjawiskom dewiacyjnym, na przykład zachowaniom nerwicowym czy stresowi szkolnemu. Tym zagadnieniom poświęcono łącznie 12 artykułów w analizowanych czasopismach (odpowiednio: 4 - *P O-W*; 5 - *W*; 1 - *Wncd*; 2 - *PwS*). Na uwagę zasługuje fakt uwzględnienia w czasopismach treści dotyczących takiej dewiacji, jak nieuczciwość szkolna,

czyli ściąganie, plagiaty czy okłamywanie. Jest to rzadkie zjawisko w społeczeństwie polskim, aby takim zachowaniom przydawać miano dewiacji, a raczej istnieje społeczne przyzwolenie na zachowania tego typu, o czym informują choćby sondaże opinii na temat wartości i zachowań aprobowanych i nieaprobowanych w społeczeństwie polskim (Komunikaty CBOS (2013, 2008, 2005)). Temu zagadnieniu najwięcej uwagi poświęcili autorzy czasopisma *Wychowawca* (7 artykułów). Wspomniany miesięcznik porusza również, bardziej niż inne analizowane źródła, tematy związane z sektami – upatrując w nich znamion dewiacji negatywnej. Wielka szkoda, że wydawcy innych analizowanych tytułów nie przedstawili tego ważnego w przypadku młodzieży zagrożenia. Analogicznie wygląda sprawa subkultur, które nie zawsze, ale relatywnie często otrzymują znamiona dewiacji negatywnej. Takie grupy zostały scharakteryzowane tylko przez jedno analizowane czasopismo, a mianowicie *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*. Jest to ogromny brak, gdyż subkultury jako grupy rówieśnicze są ważnym odniesieniem dla dzieci i młodzieży. Natomiast może w ich ramach dochodzić do wielu niewłaściwych zachowań, przekraczających normę w sposób negatywny, i w takim wypadku są opisywane w kategoriach dewiacji negatywnej.

Oprócz treści odsyłających bezpośrednio do dewiacji, w analizowanych czasopismach odnaleźć można informacje dotyczące szeroko pojmowanej profilaktyki niewłaściwych z punktu widzenia norm zachowań. Jest to pomysł godny pochwały, jako że czytający te artykuły nauczyciele są poinformowani o aktualnych sposobach zapobiegania dewiacjom negatywnym wśród uczniów. Problematyce tego typu poświęcono łącznie 12 artykułów, a co ważne wśród nich znajdują się wypowiedzi warsztatów profilaktycznych, konspekty zajęć oraz recenzje publikacji traktujących o zapobieganiu negatywnym zjawiskom wśród uczniów.

PODSUMOWANIE

Podobnie jak w szeroko pojmowanym społeczeństwie, tak również na terenie szkoły oraz wśród polskich uczniów były i będą zjawiska oraz zachowania o znamionach dewiacji negatywnej. Nie znikną one z pejzażu szkolnego, ale jako że są wysoce niepokojące, zaburzają ustalony porządek w szkołach, a więc są niebezpieczne – powinny być należycie monitorowane, w celu ich rozpoznania i zmniejszenia konsekwencji, a także opracowania programów profilaktycznych i naprawczych. Wiele instytucji i grup jest zainteresowanych takimi działaniami. Jednak to nauczyciele jako naj-

bliżsi opiekunowie uczniów w rzeczywistości szkolnej - pierwsi powinni reagować, a przede wszystkim potrafić rozpoznać określone zjawiska dewiacji negatywnej. Obecnie wiele mówi się na temat różnych warsztatów i kursów doszkalających oraz wzbogacających nauczycielskie kompetencje tego typu. Jednak w polskiej rzeczywistości są to nader rzadkie przypadki. W wielu sytuacjach pozostaje samokształcenie, na przykład poprzez literaturę czy w najprostszy sposób przez ogólnodostępne dla nauczycieli czasopisma specjalistyczne o charakterze popularno-naukowym. Dlatego to ważne, aby znalazły się w nich aktualne i przystające do sytuacji w szkole odpowiednie artykuły. Tylko w ten sposób będą użyteczne dla nauczycieli.

Podstawowym celem ilościowej analizy przekazów prezentowanych na łamach wybranych tytułów było poszukiwanie odpowiedzi na pytania: czy problematyka dewiacji negatywnej wśród uczniów jest w ogóle obecna w tych czasopismach, czy wystarczająco oraz w jaki sposób. Cieszy fakt, że zjawiska dewiacji negatywnej przywoływane są relatywnie często na łamach badanych czasopism. Jednak brak jest treści poruszających praktyczne sposoby i strategie radzenia sobie w sytuacji rozpoznania dewiacji przez nauczycieli. Brak wyjaśnień i podpowiedzi, jakie działania i środki w takiej sytuacji powinni przedsięwziąć. Wydaje się również, że o ile w sposób wystarczający rozpoznane są na łamach analizowanej prasy takie zjawiska, jak: agresja i przemoc wśród uczniów oraz uzależnienia od używek, to jednak jeszcze zbyt mało miejsca, jak na skalę problemu autorzy oraz wydawcy poświęcają zagadnieniom dewiacji związanym z niewłaściwym wykorzystaniem nowych technologii, a także problematyce sekt i subkultur. Zdecydowanie za mało informacji poświęca się dewiacjom, których źródło tkwi w niedostatkach emocjonalno-społecznych polskich uczniów. Do najgroźniejszych należy depresja i samobójstwo. I trzeba o tym pamiętać, w kontekście danych oraz statystyk, które potwierdzają, że prawie milion polskich uczniów cierpiało lub cierpi na depresję. O tak znaczących faktach nauczyciele powinni być szczególnie dobrze poinformowani.

REFERENCES:

- Antczak, B. (2012). *Problemy gimnazjalistów w aspekcie bezpieczeństwa społecznego w szkołach warszawskich*. „Journal of Modern Science”, t. 3/14/2012. Józefów: Wyd. WSGE.
- Krajewska, A. (2012). *Niebezpieczeństwa szybkostrzelnej kultury obrazu w okresie dzieciństwa*. „Journal of Modern Science”, t. 3/14/2012. Józefów: Wyd. WSGE.

- Ćmiel, S. (2011). *Nieprzystosowanie społeczne*. Józefów: Wyd. WSGE.
- Ćmiel, S. (2012). *Przestępczość nieletnich - teoria i praktyka*. Józefów: Wyd. WSGE.
- Ćmiel, S., Migała, P. (2011). Środowisko szkolne jako jeden z elementów wpływających na powstawanie i utrwalanie zachowań agresywnych. Józefów: Wyd. WSGE.
- Frieske, K. (2001). *Socjologia prawa*. Warszawa-Poznań: Polskie Wyd. Prawne Juris.
- Giddens, A. (2006). *Socjologia*. Warszawa: PWN.
- Grabek, A., Bielecki, J. (dostęp: 02.09.2013). *Uczniowie w objęciach depresji*. Serwis <http://www.rp.pl/artukul/19,1044038-Uczniowie-w-objeciach-depresji.html>.
- Jarosz, M. (1998). *Patologia społeczna*, [w:] *Socjologia w Polsce*. Red. Z. Krawczyk, K. Z. Sowa. Rzeszów.
- Komunikaty CBOS (2013, 2008, 2005). *Wartości i normy*.
- Mamzer, H. (2008). *Poczucie bezpieczeństwa ontologicznego. Uwarunkowania społeczno-kulturowe*. Poznań: Wyd. UAM.
- Ozminkowski, V. i in. (dostęp: 14.03.2011). *Narkomani Internetu*. Serwis <http://polska.newsweek.pl/narkomani-internetu,73739,1,1.html>.
- Pokruszyński, W. (2011). *Filozoficzne aspekty bezpieczeństwa*. Józefów: Wyd. WSGE.
- Pyżalski, J. (2012). *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*. Kraków: Impuls.
- Siemaszko, A. (1993). *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*. Warszawa: PWN.
- Skorny, Z. (1992). *Psychologia wychowawcza dla nauczycieli*. Warszawa: WSiP.
- Skorny, Z. (1987). *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*. Warszawa: WSiP.
- Słownik Terminów z Zakresu Bezpieczeństwa Narodowego* (2002). Warszawa: AON.